

स्थलांतरित कामगारांसाठी एक लांब रस्ता

सर्वोच्च न्यायालयाने घालून दिलेली मार्गदर्शक तत्वे स्वागतार्ह आहेत, परंतु त्यांना मजबूत प्रणालींची आवश्यकता आहे

आगम जैन

सर्वोच्च न्यायालयाने २९ जून रोजी स्थलांतरित मजूर प्रकरणात आपला निर्णय जाहीर केला. २४ मार्च रोजी राष्ट्रीय लॉकडाऊन ची घोषणा झाल्यानंतर गेल्या वर्षी हा खटला सुरू करण्यात आला होता. रोजगार आणि उत्पन्न गमावल्यामुळे हजारो भूमिहीन मजूर आपल्या गृहराज्यांकडे जाऊ लागले होते. सर्वोच्च न्यायालयाने त्या वर्षी २६ मे रोजी या प्रकरणाची दखल घेतली आणि कडक टाळेबंदीच्या प्रकाशात कामगारांच्या दुर्दशेची कबुली दिली.

कोव्हिड-१९ चा धोका कमी होईपर्यंत कामगारांना दिलासा देण्यासाठी आणि या समस्येवर कार्यक्षमतेने मात करण्यासाठी कोर्टाने असंख्य मार्गदर्शक तत्वे निश्चित केली आहेत. या काळात स्थलांतरितांच्या संरक्षणासाठी दोन सर्वात महत्वाचे घटक म्हणजे न्यायालयाने आग्रह धरलेल्या अन्न आणि प्रवास व्यवस्थेचा. यावर्षी मे मध्ये जाहीर केलेल्या आदेशात, ज्या स्थलांतरितांना त्यांच्या घरी परत यावे आहे त्यांना कोरडे रेशन प्रदान केले जाईल असे नमूद केले आहे. शिवाय, न्यायालयाने म्हटले आहे की, ओळखीच्या पुराव्याचा आग्रह सरकारांनी धरू नये कारण मजूर कदाचित ते सादर करू शकणार नाहीत. दुसरे म्हणजे, ज्या कामगारांना आपल्या घरी परतण्याची गरज आहे अशा कामगारांची वाहतूक व्यवस्था करावी, असे आवाहन न्यायालयाने राज्य सरकारांना केले. कामगारांची सुरक्षितता सुनिश्चित करण्यासाठी न्यायालयाची ही मार्गदर्शक तत्वे महत्त्वपूर्ण आहेत.

'एक राष्ट्र एक रेशन कार्ड' योजना राबविण्यासाठी सर्वोच्च न्यायालयाने ३१ जुलै ही राज्यांची अंतिम मुदत निश्चित केली. या योजनेअंतर्गत, राज्यांना रेशन देण्यासाठी स्थलांतरित कामगारांची नोंदणी पूर्ण करायची आहे. परंतु न्यायालयाने निर्धारित केलेल्या मुदतीत प्रमाणित प्रणाली विकसित केली जाण्याची शक्यता नाही.

कोरड्या रेशनव्यतिरिक्त सर्वोच्च न्यायालयाने राज्य सरकारांना स्थलांतरित कामगारांसाठी सामुदायिक स्वयंपाकघर चालवण्याचे निर्देशही दिले. मात्र, या उपाययोजना ंच्या अंमलबजावणीत प्रशासकीय अडचणी निर्माण होतात. प्रथम, स्थलांतरित कामगार रोजगाराच्या शोधात पुढे जात राहतात आणि या योजनेअंतर्गत त्या सर्वांना कव्हर करणे कठीण आहे. दुसरे म्हणजे, अनेक राज्यांमध्ये इतक्या मोठ्या प्रमाणावर सामुदायिक स्वयंपाकघर चालवण्यासाठी आणि त्यांची देखभाल करण्यासाठी आवश्यक पायाभूत सुविधा नाहीत.

महत्वाचे निर्देश

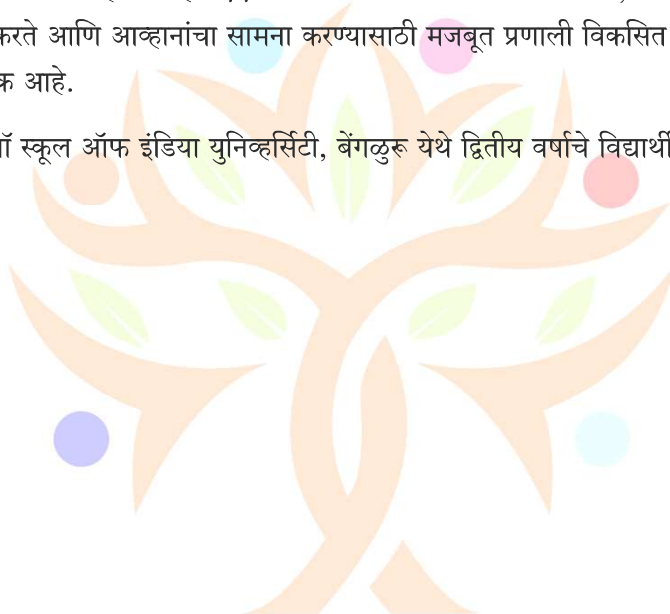
राष्ट्रीय अन्न सुरक्षा कायद्यांतर्गत स्थलांतरित कामगारांना रेशन कार्ड दिले जाते आणि साथीच्या रोगाच्या वेळी अतमानांभर भारत योजनेसारख्या विविध सरकारी कार्यक्रमांतर्गत त्यांना कोरडे रेशन मिळण्याचा हक्क आहे. २९ जून रोजी दिलेल्या आदेशात न्यायालयाने घटनेच्या कलम २१ अन्वये अन्नहक्काला दुजोरा दिला. या पुढे न्यायालयाने राज्यांना स्वतःच्या योजना तयार करण्यास आणि स्थलांतरितांना अन्नधान्य देण्यास सांगितले. साथीच्या रोगाच्या वेळी देशातील एक चतुर्थांशपेक्षा जास्त लोकसंख्या सुरक्षित आणि निरोगी ठेवण्यासाठी हे एक अपरिहार्य पाऊल आहे.

तथापि, अशी कोणतीही आदर्श माहिती नाही जी राज्यांना पात्र स्थलांतरितांची ओळख पटविण्यास अनुमती देईल. कोर्टाने या प्रकरणाची दखल घेतली आणि कामगार आणि रोजगार मंत्रालयाला ३१ जुलैपर्यंत असंघटित कामगारांसाठी राष्ट्रीय डेटाबेस अद्ययावत करण्याचे निर्देश दिले.

शेवटी, सर्वोच्च न्यायालयाने असंघटित क्षेत्रातील कामगारांना थेट रोख लाभ हस्तांतरणाची गरज ओळखली. परंतु कामगारांना स्वतः राज्यांनी कव्हर करणे आवश्यक आहे म्हणून त्यासाठी कोणतीही मार्गदर्शक तत्त्वे जारी केली नाहीत.

सर्वोच्च न्यायालयाने या प्रकरणात एक पूर्वघोषणा दिली आहे परंतु निकालाचा बराचसा भाग अनिवार्य न होता जाहीर तात्कालिन वाटतो. न्यायालयाच्या आदेशांची परिणामकारक अंमलबजावणी करण्यासाठी राज्य सरकारांनी केंद्राबरोबर जवळून काम करणे आवश्यक आहे. कोव्हिड-१९ संसर्गाची तिसरी लाट वाढत असताना, सरकारी यंत्रणा आपल्या पूर्ण क्षमतेनुसार काम करते आणि आव्हानांचा सामना करण्यासाठी मजबूत प्रणाली विकसित केली जाईल याची खात्री करणे अत्यावश्यक आहे.

आगम जैन हे राष्ट्रीय लॉ स्कूल ऑफ इंडिया युनिव्हर्सिटी, बेंगळुरू येथे द्वितीय वर्षाचे विद्यार्थी आहेत

the_thinking_treet3
THRIVING FOR SUSTAINABLE FUTURE